

УДК 338.2

Олександренко І.В. к.е.н., доцент
Луцький національний технічний університет

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДІГНОСТИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розкрито зміст поняття діагностика та ефективність діяльності підприємства. Обґрунтовано необхідність проведення діагностики ефективності діяльності підприємства. Визначено основні напрями проведення діагностики ефективності діяльності. Систематизовано показники в розрізі визначених напрямів проведення діагностики ефективності та подано методику їх розрахунку. Запропоновано основні управлінські рішення щодо підвищення ефективності діяльності підприємстві, що можуть бути прийняті на основі результатів діагностики.

Ключові слова: діагностика, ефективність діяльності, економічна ефективність, рентабельність, оборотність.

Oleksandrenko I.V.

METHODOLOGICAL APPROACHES TO DIHNOSTYKY EFFICIENCY OF ENTERPRISES

This article deals with the meaning of diagnosis and efficiency of the enterprise. The necessity of the diagnostic efficiency of the enterprise. The main areas diagnosing performance. Systematization of indicators in the context of certain areas of diagnostic performance and presents methods for calculating them. The basic management decisions to improve enterprise performance that can be taken on the basis of diagnosis. Calculation of the indicators of effectiveness of the company is one of the stages of diagnosis. Results of diagnostics helps to detect as quickly be recovered funds invested in the business and profitability of individual activities. It allows to decide activities to divert funds from one area and subjects in another area of the company. Proposed in the diagnostic efficiency of the enterprise to define indicators that reflect the efficient use of financial, material and human resources, working capital and fixed assets, as well as the efficiency of operating, investing, manufacturing and foreign economic activity.

Key words: diagnosis, effectiveness of, economic efficiency, profitability, turnover.

Oleksandrenko I.V.

МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ДИГНОСТИКЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье раскрыто содержание понятия диагностика и эффективность деятельности предприятия. Обоснована необходимость проведения диагностики эффективности деятельности предприятия. Определены основные направления проведения диагностики эффективности деятельности. Систематизированы показатели в разрезе определенных направлений проведения диагностики эффективности и представлена методика их расчета. Предложены основные управленческие решения по повышению эффективности деятельности предприятия, которые могут быть приняты на основе результатов диагностики.

Ключевые слова: диагностика, эффективность деятельности, экономическая эффективность, рентабельность, оборачиваемость.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Забезпечення успішного розвитку підприємств та збільшення їх економічних вигод вимагає здійснення постійного моніторингу за результатами діяльності. У цьому аспекті зростає роль діагностики як передумови формування висновків та розробки стратегічних програм підприємства. Результати діагностики служать базою для виявлення чинників впливу на показники діяльності підприємства та прийняття управлінських рішень. Важливість діагностики та її результатів проявляється у тому, що фінансові менеджери повинні швидко реагувати на будь-які зміни внутрішнього та зовнішнього середовища і приймати ефективні рішення. Однак без уявлення про об'єкт існує значна маса загроз для подальшого розвитку підприємства. За допомогою діагностики існує можливість виявлення симптомів кризи та розробки напрямів її подолання. Одним із вагомих напрямів проведення діагностики підприємства є ефективність діяльності, оскільки показники, що покладені в її основу дозволяють виявити настільки доцільно використовуються ресурси підприємства та показують співвідношення фінансових результатів із затратами на їх отримання. В цілому проведення діагностики ефективності діяльності необхідно з позиції того, що її результати цікавлять

власників, потенційних інвесторів, кредиторів та інших зацікавлених осіб і відображають реальний стан об'єкта досліджень: загрози та можливості.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідження праць вітчизняних та зарубіжних вчених економістів дозволило побачити, що в економічній літературі запропоновано безліч концептуальних підходів до трактування сутності ефективності діяльності підприємства та оцінки ефективності господарської діяльності. Питання аналізу й оцінки ефективності діяльності підприємств досліджували в своїх працях такі зарубіжні учені-економісти, як Б.Плишевський [1], Р.Солоу [2], А.Анчишкін [3], П.Почкін [4], П. Хейне [5], А. Азриілян [6] та ін. Теоретичні та методологічні аспекти діагностики ефективності господарської діяльності підприємств в розрізі окремих напрямів знайшли відображення в працях таких вітчизняних вчених-економістів, як Т.С. Голубева [7], О.О. Канцуров [8], Т.Ф. Касянчук [9], О.І. Макаренко [10], І.А. Маркіна [11], В.В. Прядко [12], Є.М. Сич [13], А.М. Турило [14], Л.В. Фролова [15], Т.В. Якимчук [16]. Водночас відсутньою є методика діагностики ефективності діяльності підприємства, яка б дозволила б розгорнутому вигляді оцінити прибутковість підприємства та виявити ті напрями роботи, що є нерентабельними та збитковими для суб'єкта господарювання.

Цілі статті. Основною метою написання статті є розробка методичних підходів до діагностики ефективності діяльності підприємства, на основі системи показників, результати якої дозволять приймати чіткі та обґрунтовані управлінські рішення на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Діагностика підприємства відіграє важливу роль як у процесі поточного контролю за діяльністю так і дає можливість оперувати необхідною інформацією для залучення власних, кредитних коштів та формує загальну базу економічних даних про об'єкт дослідження. У перекладі з давньогрецької діагностика трактується як розпізнавання [17]. Поняття «діагностика» є похідним від слова діагноз, що в медичній практиці відображає загальну інформацію про стан здоров'я пацієнта на підставі проведених медичних оглядів та обстежень. Це дає стверджувати, що діагностика – це процес отримання, систематизації та відображення інформації про стан об'єкта досліджень. При цьому діагностика підприємства – це розпізнавання його кризових явищ на підставі встановлених закономірностей, змін та виявлених залежностей.

Процес діагностики передбачає розрахунок та оцінку показників, які дозволяють отримати інформацію, яка цікавить особу яка її проводить. Діагностика може здійснюватись за різними напрямками, залежно від її мети. Так одним із вагомим напрямів є діагностика ефективності діяльності. В економічній теорії присутніми є такі поняття як ефект і ефективність. Ці поняття є суміжними і взаємопов'язаними, оскільки ефект відображає позитивний чи негативний фінансовий результат, тобто прибуток чи збиток, а ефективність співвідношення ефекту до витрат на його отримання. Ефект ще розуміється як результат, а ефективність – як результативність. Однак такі поняття як результат та результативність зустрічаються дуже рідко, переважно застосовується визначення ефекту та ефективності.

В економічному словнику А.Н. Азриіліяна зазначається, що ефективність – це здатність давати ефект, справляти вплив, а економічна ефективність підприємства – це найважливіший оцінний показник результативності діяльності підприємств, який являє собою зіставлення результатів такої діяльності [6].

У працях І.А. Бланка ефективність визначається як відношення показників результату (ефекту) і витрат (суми ресурсів), що використовуються для його досягнення [18].

В економічній енциклопедії С.В. Мочерного ефективність розглядається як здатність приносити ефект [19]. В фінансовому словнику О.Г. Загороднього зазначається, що ефективність – це здатність забезпечувати результативність (ефект) процесу, проекту і т.д., яку вимірюють як відношення ефекту (результату) до виплат, що забезпечили цей результат» [20].

Є.М. Сич визначає, що ефект та результат сприймаються як терміни з тотожними значеннями, а ефективність являє собою оцінку результату діяльності з урахуванням витрат, які забезпечили отримання [13].

Т.В. Якимчук зазначає, що економічна ефективність підприємства відображає не лише раціональність споживання виробничих ресурсів, а й показує роль підприємства у розвитку економіки країни в цілому [16].

Ефективність є порівняльною оцінкою результату діяльності, що відображає не тільки її здатність забезпечити економічне зростання, а й можливість стимулювати прогресивні структурно-якісні зміни. В цілому ефективність діяльності підприємства – це ступінь

досягнення поставлених цілей, що відбиває оптимальне поєднання затрат і результатів діяльності.

І.А. Маркіна досліджуючи основні аспекти управління ефективністю діяльності підприємства розрізняє три види ефективності підприємства залежно від мети: потрібнісну, результативну та витратну. Згідно до цього, потрібнісна виражає відношення цілей до потреб, ідеалів і норма. Результативна показує відношення досягнутого результату до намічених цілей, а витратна відображається у вигляді відношення досягнутих результатів до витрат [11].

Аналіз літературних джерел дозволив виявити, що існує безліч підходів до діагностики ефективності діяльності підприємства. Так І.Н. Герчикова пропонує визначати ефективність щодо реальних затрат у процесі виробництва. При цьому основними показниками є рентабельність активів, власного та позикового капіталу [21].

А.Д. Шеремет і Р.С. Сайфулін пропонують визначати ефективність авансованих ресурсів і ефективність спожитих ресурсів, а також оборотність і рентабельність коштів або їх джерел [22].

І.О. Макаренко пропонує визначати економічну ефективність за допомогою наступних показників: матеріаломісткість продукції, фондівіддача, термін окупності капітальних вкладень, продуктивність праці, рентабельність підприємства. Матеріаломісткість продукції відображає економічну ефективність використання матеріальних ресурсів. Фондовіддача характеризує ступінь ефективності використання основних засобів. Ефективність використання капітальних вкладень відображає термін окупності капітальних вкладень. Економічна ефективність персоналу виражається за допомогою показника продуктивності праці. Економічна ефективність підприємства в цілому оцінюється показником рентабельності підприємства. Також окремо розглядаються показники екологічної ефективності підприємства. Основними серед яких є допустимі норми забруднення навколишнього середовища, коефіцієнти виходу готової продукції із початкової сировини, витрати на проведення природоохоронних заходів [10].

Основним показником, що виражає ефективність бізнесу є рентабельність. Однак, враховуючи ту позицію, що ефективність охоплює різні сфери діяльності підприємства виникає необхідність розробки сукупності показників, які б відображали досягнення поставлених цілей щодо кожної складової. Для цього нами пропонується здійснювати діагностику ефективності діяльності за наступними напрямками: використання наявних ресурсів; виробнича діяльність; операційна, інвестиційна діяльність; оборотні та необоротні активи; зовнішньоекономічна діяльність.

В цілому процес діагностики ефективності діяльності підприємства повинен здійснюватись у певній послідовності. Для цього виокремлено наступні етапи: 1) визначення цілей діагностики; 2) збір інформації; 3) підбір методів діагностики; 4) розрахунок показників, що характеризують ефективність використання наявних ресурсів, виробничої, операційної, інвестиційної діяльності, оборотних і необоротних активів та зовнішньоекономічної діяльності; 5) формування узагальнюючих висновків щодо окремих показників діагностики; 6) виявлення резервів підвищення ефективності діяльності підприємства; 7) розробка управлінських рішень.

Основним етапом діагностики ефективності діяльності вибір системи показників за якими буде проводитись діагностика ефективності діяльності. Діагностика ефективності використання наявних ресурсів здійснюється за показниками відображеними у табл. 1.

Таблиця 1

Показники діагностики ефективності використання наявних ресурсів

Види ресурсів	Показники	Розрахунок
Матеріальні	Коефіцієнт забезпечення матеріальними ресурсами	$\frac{\text{âàðð}^3\text{ñòùòàèèð} \div \text{íí} \text{ òðèìàíèð} \text{ ìàðð}^3\text{àè}^3\text{â}}{\text{ïèàííàà} \text{ ïòðáàà} \text{ â} \text{ ìàðð}^3\text{àèùí} \text{ èð} \text{ ðáíóðñàð}$
	Матеріаломісткість	$\frac{\text{ñòìà} \text{ ìàðð}^3\text{àèùí} \text{ èð} \text{ àèððàð}}{\text{âàðð}^3\text{ñòùòàèèðíáèáíí} \text{ ; } \text{ ìðíáóèè}^3\text{;}$
	Матеріаловіддача	$\frac{\text{âàðð}^3\text{ñòùòàèèðíáèáíí} \text{ ; } \text{ ìðíáóèè}^3\text{;}}{\text{ñòìà} \text{ ìàðð}^3\text{àèùí} \text{ èð} \text{ àèððàð}}$
	Коефіцієнт обертання запасів	$\frac{\text{âàðð}^3\text{ñòùòàèèð}^3\text{çíááí} \text{ ; } \text{ ìðíáóèè}^3\text{;}}{\text{âàðð}^3\text{ñòùçàíáñ}^3\text{â}}$
Трудові	Середньорічний виробіток продукції одним робітником	$\frac{\text{ð}^3 \div \text{íèè} \text{ íáñüã} \text{ àèðíáíèèððâ} \text{ à}}{\text{ñáðááíüíð}^3 \text{ ÷} \text{ ìà} \text{ ÷} \text{ èñáèùí}^3\text{ñò} \text{ ù} \text{ ìðàò}^3\text{áíèè}^3 \text{ â}}$

	Трудомісткість продукції	$\frac{\text{середня кількість годин, відпрацьованих одним працівником}}{\text{обсяг виробництва}}$
	Індекс продуктивності праці	$\frac{\tilde{n}\tilde{a}\tilde{d}\tilde{a}\tilde{a}\tilde{r}\tilde{e}\ \hat{a}\hat{e}\hat{\delta}\hat{i}\hat{a}\hat{o}\hat{i}\hat{e}\ \zeta\grave{a}\ \zeta\grave{a}\hat{a}\hat{o}\hat{i}\hat{e}\hat{e}\ \hat{i}\hat{a}\hat{o}\hat{a}}{\tilde{n}\tilde{a}\tilde{d}\tilde{a}\tilde{a}\tilde{r}\tilde{e}\ \hat{a}\hat{e}\hat{\delta}\hat{i}\hat{a}\hat{o}\hat{i}\hat{e}\ \zeta\grave{a}\ \hat{a}\hat{a}\hat{\zeta}\hat{e}\hat{n}\hat{i}\hat{e}\hat{e}\ \hat{i}\hat{a}\hat{o}\hat{a}}$
	Питома вага заробітної плати у витратах підприємства	$\frac{\hat{a}\hat{e}\hat{o}\hat{\delta}\hat{a}\hat{o}\hat{e}\ \hat{i}\hat{a}\ \hat{i}\hat{i}\hat{e}\hat{a}\hat{o}\hat{o}\ \hat{i}\hat{d}\hat{a}\hat{o}\hat{o}^3}{\hat{a}\hat{e}\hat{o}\hat{\delta}\hat{a}\hat{o}\hat{e}\ \hat{i}\hat{z}\hat{a}\hat{i}\hat{d}\hat{e}\hat{o}\hat{i}\hat{n}\hat{o}\ \hat{a}\hat{a}}$
Фінансові	Рентабельність витрат на оплату праці	$\frac{\text{чистий прибуток}}{\text{фонд оплати праці тт відрахування на соціальні потреби}} * 100\%$
	Коефіцієнт повернення капітальних вкладень	$\frac{\text{середньорічний грошовий потік}}{\text{капітальні вкладення}}$
	Коефіцієнт ефективності грошового потоку	$\frac{\text{чистий грошовий потік}}{\text{негативні грошові потоки}}$
	Рентабельність власного капіталу	$\frac{\div\hat{e}\hat{n}\hat{o}\hat{e}\hat{e}\ \hat{i}\hat{d}\hat{e}\hat{a}\hat{o}\hat{i}\hat{e}}{\hat{a}\hat{e}\hat{a}\hat{n}\hat{i}\hat{e}\hat{e}\ \hat{e}\hat{a}\hat{i}\hat{z}\hat{o}\hat{a}\hat{e}} * 100\%$
	Рентабельність статутного капіталу	$\frac{\div\hat{e}\hat{n}\hat{o}\hat{e}\hat{e}\ \hat{i}\hat{d}\hat{e}\hat{a}\hat{o}\hat{i}\hat{e}}{\hat{n}\hat{o}\hat{a}\hat{o}\hat{o}\hat{i}\hat{d}\hat{e}\hat{e}\ \hat{e}\hat{a}\hat{i}\hat{z}\hat{o}\hat{a}\hat{e}} * 100\%$
	Рентабельність позикового капіталу	$\frac{\div\hat{e}\hat{n}\hat{o}\hat{e}\hat{e}\ \hat{i}\hat{d}\hat{e}\hat{a}\hat{o}\hat{i}\hat{e}}{\hat{i}\hat{i}\hat{\zeta}\hat{e}\hat{e}\hat{i}\hat{a}\hat{e}\hat{e}\ \hat{e}\hat{a}\hat{i}\hat{z}\hat{o}\hat{a}\hat{e}} * 100\%$
	Рентабельність залучених фінансових ресурсів	$\frac{\text{чистий прибуток}}{\text{залучені фінансові ресурси}} * 100\%$

Розрахунок показників ефективності використання наявних ресурсів дозволяє виявити, наскільки ефективно використовуються наявні ресурси і прийняти управлінське рішення, щодо раціонального їх споживання. Основним резервом підвищення економічної ефективності діяльності є раціональне формування, відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу підприємства. Основними напрямками підвищення ефективності використання матеріальних ресурсів є: 1) підвищення оборотності оборотних активів; 2) зменшення матеріальних витрат на одиницю продукції; 3) закупівля сировини за дешевшими цінами; 4) активізація маркетингових заходів та прискорення товарообороту; 5) закупівля сировини і матеріалів оптимальними партіями; 6) формування обсягів запасів матеріалів, що відповідають потребам і нормативам; 7) активізація автоматизованих виробничих процесів.

Підвищення ефективності використання трудових ресурсів потребує: формування раціональної структури та складу працівників, перегляд та зменшення витрачання на оплату праці невикористаних працівників, зменшення витрат на оплату праці в собівартості одиниці продукції, звільнення працівників, які дублюють функції один одного, розробка мотивуючих схем оплати праці.

Вагому роль у забезпеченні високих результатів діяльності відіграють фінансові ресурси. Структура фінансових ресурсів впливає на фінансову стійкість підприємства, а ціна їх залучення визначає розмір кінцевого фінансового результату діяльності підприємства. У процесі діагностики визначається настільки ефективно використовуються власні, залучені та позичені кошти і приймається рішення щодо зменшення одних чи збільшення інших джерел фінансування підприємства. Управлінськими рішеннями в напрямку підвищення ефективності використання фінансових ресурсів є: зменшення позикового капіталу; вкладення позикових коштів у високоприбуткові інвестиційні проекти; збільшення грошових надходжень інвестиційної діяльності; збільшення виручки від реалізації продукції; збільшення чистого прибутку; зменшення витрачань, які не забезпечують підприємству доходів; зменшення витрачань на сплату відсотків за позиковими коштами; вкладення грошових коштів у швидкоокупні інвестиційні проекти та навпаки їх відволікання із проектів, які мають тривалий термін окупності

Діагностика ефективності виробничої діяльності проводиться за низкою показників, що відображають настільки прибутковим є виробництво та реалізація товарної продукції. Основними показниками ефективності виробничої діяльності є рентабельність

виробництва всієї продукції, рентабельність виробництва реалізованої продукції, рентабельність реалізованої продукції. Рентабельність виробництва всієї продукції показує скільки копійок прибутку, одержаного в ціні одиниці продукції, припадає на 1 гривню виробничої собівартості одиниці продукції. Цей показник визначається наступним чином:

$$D_{a.i.} = \frac{\text{ідеа́одіе́ іа іае́еор ідіа́е́о³;}}{\text{ае́діа́е́÷а́ н́а³аа́дд³н́ д́уіа́е́е³ ідіа́е́о³;}} * 100\% . \quad (1)$$

Рентабельність виробництва, реалізованої продукції можна визначати не лише по відношенню до одного виду продукції, а в цілому на весь обсяг виробленої чи реалізованої продукції за певний період часу. Таким чином рентабельність виробництва реалізованої продукції за певний період часу буде визначатись наступним чином:

$$D_{a.d.i.} = \frac{\text{а́е́іа́е́е́ іде́а́одіе́}}{\text{а́е́діа́е́÷а́ н́а³аа́дд³н́ д́уіа́а́е³çіа́а́ і; ідіа́е́о³;}} * 100\% . \quad (2)$$

Рентабельність реалізованої продукції свідчить про те, скільки копійок валового прибутку отримується на одну гривню собівартості реалізованої продукції і розраховується таким чином:

$$D_{d.i.} = \frac{\text{а́е́іа́е́е́ іде́а́одіе́}}{\text{н́а³аа́дд³н́ д́уіа́а́е³çіа́а́ і; ідіа́е́о³;}} * 100\% . \quad (3)$$

Діагностика ефективності виробничої діяльності дозволяє отримати інформацію про прибутковість витрачання на виробництво товарної продукції. Збільшення показників рентабельності свідчатиме про покращення ефективності, однак зменшення показників в динаміці потребує розробки управлінських задач щодо зменшення витрат: змінних витрат на одиницю продукції, постійних, наднормативних та постійних нерозподілених витрат.

Основним джерелом доходів та прибутку підприємства є операційна діяльність. Однак за обсягами витрачання та надходження вагоме місце належить інвестиційній діяльності, що пов'язана із придбанням (створенням) та продажем основних засобів, нематеріальних активів та фінансових інвестицій. У процесі діагностики ефективності діяльності виникає необхідність розрахунку показників, що відображають прибутковість операційної та інвестиційної діяльності (таблиця 2).

Таблиця 2

Показники діагностики ефективності операційної та інвестиційної діяльності

Показник	Порядок розрахунку	Характеристика
Валова рентабельність продажу	Валовий прибуток/чиста виручка від реалізації продукції. * 100%	Скільки копійок валового прибутку міститься в 1 грн чистої виручки від реалізації продукції
Операційна рентабельність продажу	Прибуток від операційної діяльності/ чиста виручка від реалізації продукції. * 100%	Скільки копійок прибутку від операційної діяльності міститься в 1 грн чистої виручки від реалізації продукції
Чиста рентабельність продажу	Чистий прибуток/ чиста виручка від реалізації продукції. * 100%	Скільки копійок чистого прибутку міститься в 1 грн чистої виручки від реалізації продукції
Рентабельність операційної діяльності	Прибуток від операційної діяльності/витрати операційної діяльності* 100%	Скільки копійок прибутку від операційної діяльності отримується на 1 грн витрачання на операційну діяльність
Рентабельність інвестиційної діяльності	Прибуток інвестиційної діяльності витрати інвестиційної діяльності* 100%	Скільки копійок прибутку від інвестиційної діяльності отримується на одну гривню витрачання на інвестиційну діяльність

Основними джерелами інформації для оцінки ефективності операційної та інвестиційної діяльності є Звіт про фінансові результати, Звіт про рух грошових коштів та Примітки до фінансової звітності.

У процесі діагностики ефективності операційної та інвестиційної діяльності визначаються резерви та фактори впливу. З метою підвищення показників ефективності реалізації операційної та інвестиційної діяльності необхідним є: збільшення прибутку від реалізації; зниження собівартості реалізованої продукції; зменшення адміністративних витрат; зменшення

витрат на збут; збільшення доходів від іншої операційної діяльності; зменшення витрат від іншої операційної діяльності; збільшення чистого прибутку; зменшення витрат на інвестиційну та фінансову діяльність; зменшення витрачання на придбання запасів, які не використовуються у виробництві в поточному році; зменшення витрачання на сплату податків; зменшення витрачання оплати праці; зменшення витрачання на послуги рекламних, консалтингових та інших агентств; витрачання на інвестиції, які вже в поточному році забезпечуватимуть надходження; вкладення в інвестиційні проекти із коротким терміном окупності; реалізація неприбуткових фінансових інвестицій; продаж основних засобів, які не використовуються у виробничій діяльності підприємства.

Ефективність використання майна підприємства визначається за допомогою показників використання оборотних та необоротних активів. Основними показниками у процесі діагностики ефективності використання необоротних активів є рентабельність необоротних активів, фондоддача, фондомісткість, рентабельність основних засобів, рентабельність довгострокових фінансових активів. Діагностика ефективності споживання на підприємстві оборотних активів передбачає розрахунок та оцінку показників: рентабельність оборотних активів, коефіцієнт оборотності оборотних засобів, коефіцієнт ефективності використання оборотних активів.

Результати діагностики оборотних та необоротних активів дозволяють виявляти резерви підвищення ефективності їх використання та на основі цього приймати управлінські рішення наступного змісту: зменшення пасивної частки основних засобів; заміна зношених основних засобів; введення нових основних засобів із меншими затратами енергетичних та матеріальних ресурсів; продаж нерентабельних довгострокових фінансових інвестицій; реструктуризація довгострокової дебіторської заборгованості; прискорення процесу переведення основних засобів із незавершених капітальних інвестицій в склад виробничих основних засобів; здача в оренду основних засобів, що не приймають участі в діяльності підприємства; пошук альтернативних напрямів здійснення фінансових вкладень; прискорення оборотності оборотних активів; підвищення рентабельності оборотних активів; мінімізація витрат оборотних активів у процесі їх використання; оптимізація запасів сировини і незавершеного виробництва; скорочення тривалості виробничого циклу; поліпшення організації матеріально-технічного забезпечення; прискорення реалізації товарної продукції; зменшення надлишку оборотних активів; реструктуризація дебіторської заборгованості; зменшення грошових коштів в касі та рахунках в банку, з метою зменшення ризику їх знецінення; створення обсягів запасів сировини у відповідності до встановлених нормативів. Діагностика ефективності використання оборотних та необоротних активів дозволяє виявити прогалини в діяльності підприємства, щодо забезпечення раціонального та оптимального завантаження ресурсного потенціалу.

Наступним напрямом діагностики ефективності діяльності підприємства є зовнішньоекономічна діяльність. Її результати показують настільки експортно-імпортні операції забезпечують підприємству прибутковість. Під ефективністю зовнішньоекономічної діяльності в узагальненому вигляді розуміють співвідношення сукупності затрат і доходів від цієї діяльності. Основними показниками, що відображають ефективність експорту є економічна ефективність експорту та рентабельність експортних операцій

Економічна ефективність експортних операцій визначається відношенням прибутку, отриманого при здійсненні експорту до витрат на виробництво та реалізацію продукції за кордон (страхування, мито, збори, транспортування, реклама). Цей показник розраховується наступним чином:

$$\mathring{A}_{\text{аєн}} = \frac{(\hat{I}_{\text{аєн}} + \hat{A}_{\text{а}})}{\hat{A}_{\text{аєн}}}, \quad (4)$$

де $\mathring{A}_{\text{аєн}}$ – економічна ефективність експорту;

$\hat{I}_{\text{аєн}}$ – гривневий еквівалент відрахувань у валютний фонд підприємства, що розраховується перерахуванням валютного виторгу (за винятком підлягаючій обов'язковому продажу державі) у гривнях за курсом на дату надходження валюти, грн.;

$\hat{A}_{\text{а}}$ – гривневий виторг від обов'язкового продажу частини валюти державі, грн.;

$\hat{A}_{\text{аєн}}$ – витрати підприємства на експорт, що включають: витрати на виробництво і реалізацію продукції.

Економічний зміст цього показника полягає у наступному: скільки гривень результату від експорту отримується на одну гривню витрат на виробництво та реалізацію експортної продукції. При цьому ефективність експорту забезпечується, якщо показник перевищує одиницю. Результат розрахунку цього показника дозволяє прийняти управлінське рішення, щодо нарощення експортних операцій чи навпаки продаж продукції на національному ринку. Для того, щоб обґрунтувати управлінське рішення можна порівняти показник економічної ефективності експорту із показником економічної ефективності продажу аналогічних товарів всередині країни. Економічна ефективність продажу експортної продукції всередині країни розраховується наступним чином:

$$\mathring{A}_{\text{ю.}} = \frac{\hat{A}_{\text{даае}}}{\sqrt{N_a + \hat{A}_i}}, \quad (5)$$

де $\mathring{A}_{\text{ю.}}$ – економічна ефективність продажу експортних товарів всередині країни;

$\hat{A}_{\text{даае}}$ – виручка від реалізації експортної продукції всередині країни (обсяг експорту у внутрішніх цінах), грн.;

\hat{N}_a – виробнича собівартість експортної продукції, грн.;

\hat{A}_i – витрати на реалізацію експортної продукції всередині країни.

При цьому ефективність експорту досягається, якщо виконується нерівність: $E_{\text{екс}} > E_{\text{пр}} > 1$.

Рентабельність експортних операцій. – це показник, який показує скільки на одну гривню затрат на виробництво та продаж експортної продукції, припадає копійок прибутку від продажу продукції за кордоном. Розрахункове значення зазначеного показника можна порівняти із рентабельністю продажу на вітчизняних ринках і прийняти управлінське рішення, щодо подальшої активізації експорту чи навпаки. Цей показник визначається наступним чином:

$$D_{\text{аен}} = \frac{(\hat{I}_{\text{аен}} - \hat{A}_{\text{аен}})}{\hat{A}_{\text{аен}}}, \quad (6)$$

Якщо розрахункове значення даного показника є більшим за аналогічний показник, розрахований для продукції, яка продається на вітчизняному ринку, то варто приймати управлінське рішення щодо збільшення обсягів поставок за кордон. У зворотному напрямку, необхідно зменшувати витрати на експорт чи стимулювати збут всередині країни. Для обґрунтування прийняття управлінських рішень щодо підвищення ефективності експортних операцій варто визначати рентабельність продажу експортної продукції всередині країни:

$$D_{\text{ю.}} = \frac{\hat{A}_{\text{даае}} - \hat{N}_a - \hat{A}_i}{\sqrt{N_a + \hat{A}_i}}, \quad (7)$$

де $\hat{A}_{\text{даае}}$ – виручка від реалізації експортної продукції всередині країни (обсяг експорту у внутрішніх цінах), грн.;

\hat{N}_a – виробнича собівартість експортної продукції, грн.;

\hat{A}_i – витрати на реалізацію експортної продукції всередині країни.

Для досягнення ефективності експорту необхідно, щоб виконувалась нерівність: $R_{\text{екс}} > R_{\text{пр}} > 0$

Економічна ефективність імпорту розраховується по-різному залежно від цілей здійснення імпорту: для споживання у виробничому процесі чи для реалізації на внутрішньому ринку.

Економічна ефективність імпорту, у випадку коли продукція використовується у власному виробництві імпортером визначається наступним чином:

$$\mathring{A}_{\text{и.}} = \frac{\hat{A}_z}{\hat{N}_z}, \quad (8)$$

де $\mathring{A}_{\text{и.}}$ – економічна ефективність імпорту;

\hat{A}_z – витрати на придбання (виготовлення) продукції альтернативної імпортній (вітчизняної), включаючи усі експлуатаційні витрати протягом усього терміну використання в діяльності імпортера, грн.;

$\ddot{O}\tilde{N}_3$ – ціна придбання імпортного товару та витрати на споживання імпортного товару в діяльності імпортера, грн.;

У цьому випадку економічна ефективність імпорту досягається коли $EE_{\text{імп}} > 1$. Економічна ефективність імпорту показує скільки гривень витрат на придбання та експлуатацію продукції вітчизняного виробництва, припадає на одну гривню витрат на придбання та експлуатація аналогічної продукції імпортного походження.

Економічна ефективність імпорту, якщо продукція імпортується виключно для подальшого продажу всередині країни, розраховується наступним чином:

$$\ddot{A}\ddot{A}_{\text{іт. ідїа}} = \frac{\ddot{O}_{\delta}}{\ddot{O}_{\text{ідєа}}}, \quad (9)$$

де $\ddot{A}\ddot{A}_{\text{іт. ідїа}}$ – економічна ефективність імпорту;

\ddot{O}_{δ} – ціна реалізації імпортних товарів за винятком витрат, пов'язаних з реалізацією (витрати на збут), грн.;

$\ddot{O}_{\text{ідєа}}$ – ціна придбання імпортних товарів, включаючи всі витрати пов'язані з їх покупкою (мито, транспортні витрати, страховка, оплата послуг посередників), грн.

Економічна сутність даного показника, полягає у тому скільки гривень виручки від реалізації продукції на внутрішньому ринку, отримає імпортер на кожну гривню витрат, пов'язаних з імпортом цієї продукції. Економічна ефективність імпорту у цьому випадку буде досягнута, коли $EE_{\text{імп.прод}} > 1$.

Підприємство, яке здійснює експортно-імпортні операції повинно проводити діагностику ефективності зовнішньоекономічної діяльності за вище зазначеними показниками, що дозволить за їх результатами прийняти оптимальне управлінське рішення. Основні управлінські рішення, що можуть мати місце за результатами аналізу подаються у табл. 3

Таблиця 3

Управлінські рішення, щодо підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємства

Показник	Значення показника, характерне для досягнення ефективності	Управлінські рішення
Економічна ефективність експортних операцій ($EE_{\text{екс}}$)	$EE_{\text{екс}} > EE_{\text{пр}} > 1$	1. Зменшення транспортних витрат на експортування продукції; 2. Зменшення ціни продукції, яка експортується, постійним клієнтам
Рентабельність експортних операцій ($P_{\text{екс}}$)	$P_{\text{екс}} > P_{\text{пр}} > 0$	3. Зменшення виробничої собівартості експортних товарів 4. Укладення вигідних контрактів на продаж більших партій продукції, за нижчими цінами. 5. Збільшення обсягів експорту продукції за рахунок надання іноземним покупцям комерційного кредиту 6. Стимулювання росту обсягів експорту через застосування різних форм міжнародних розрахунків 7. Зменшення витрат на здійснення маркетингу 8. Збільшення обсягів експорту в період девальвації національної валюти
Економічна ефективність імпорту, у випадку коли продукція використовується у власному виробництві імпортером ($EE_{\text{імп}}$)	$EE_{\text{імп}} > 1$.	1. Закупівля імпортної сировини за дешевшими цінами 2. Відмова від поставки імпортної продукції, яка за ціною придбання є вигіднішою, однак у споживанні забезпечує набагато більші затрати чим вітчизняна 3. Придбання імпортної продукції в період знижок 4. Оптимізація витрат на транспортування, розвантаження та складування імпортної сировини, матеріалів 5. Придбання імпортних товарів субститутів за нижчими цінами 6. Придбання продукції в період ревальвації національної грошової одиниці 7. Заключення взаємовигідних контрактів щодо поставки продукції партіями, залежно від потреби за системою відкритого рахунку
Економічна ефективність імпорту, якщо продукція	$EE_{\text{імп.прод}} > 1$	1. Включення в ціну продажу імпортної продукції транспортних витрат 2. Надання покупцям імпортної продукції комерційних

імпортується виключно для подальшого продажу всередині країни (EE _{імп.прод})		кредитів та використання знижок 3. Закупівля імпортованих товарів великими партіями за нижчими цінами 4. Мінімізація витрат за рахунок диференціації ринків придбання імпортованої продукції 5. Диференціація ринків збуту всередині країни імпортера
---	--	--

Ефективність імпортованих операцій знижується, коли відбувається девальвація національної грошової одиниці, і навпаки підвищується в результаті ревальвації національної грошової одиниці. Щодо ефективності експортних операцій, то варто говорити, що девальвація національної валюти сприяє підвищенню ефективності експорту, і навпаки ревальвація знижує ефективність.

В цілому проведення діагностики ефективності діяльності за окресленими напрямками дозволить виявити, ті сфери діяльності, які є збитковими і потребують прийняття рішень та проведення певних заходів. Результати діагностики дадуть змогу обґрунтувати прийняте управлінське рішення і вивести підприємство на більш вищий рівень економічного розвитку.

Висновки. Розрахунок показників ефективності діяльності підприємства є одним із етапів проведення діагностики. Результати діагностики дозволяють виявляти настільки швидко можуть бути відшкодовані кошти вкладені в підприємство та прибутковість окремих видів діяльності. Це дозволяє приймати рішення про відволікання коштів із однієї сфери та їх спрямування в іншу ділянку роботи підприємства. Запропоновано у процесі діагностики ефективності діяльності підприємства визначати показники, що відображають ефективність використання фінансових, матеріальних та трудових ресурсів, оборотних та необоротних активів, а також ефективність здійснення операційної, інвестиційної, виробничої та зовнішньоекономічної діяльності. Достовірна інформація, що буде отримана в результаті діагностики слугуватиме підґрунтям для ефективної роботи підприємства та визначення раціональних шляхів підвищення прибутковості, що є запорукою економічного розвитку регіону та країни в цілому.

Список використаних джерел:

1. Эффективность общественного производства: критерии, методы расчета, показатели [Текст] / под ред. Б.П. Плышевского. – М.: Экономика, 1976. – 215 с.
2. Solow R.M. Growth Theory: An Exposition. Oxford University Press, USA; 2nd ed., 2000. – 224 p.
3. Анчишкин А.И. Наука-техника-экономика. [Текст] / А.И. Анчишкин – 2-ое изд. – М.: Экономика, 1989. – 384 с.
4. Почкин П.Ф. Эффективность и интенсивность производства [Текст] / П.Ф. Почкин. – Москва, 1990. – 43с.
5. Хейне П. Экономический образ мышления [Текст] / П. Хейне, П. Дж. Боуттке, Д. Л. Причитко // пер. с англ. 10-го изд. — М.: Вильямс, 2007. — 544 с.
6. Экономический словарь. 2-е изд. [Текст] / Под ред. Азриляна А.Н. – Институт новой экономики, 2009. – 1152 с.
7. Голубева Т.С. Методологічні підходи до оцінки ефективності діяльності підприємства / Т.С. Голубева, І.В. Колос // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – №5(59). – С. 66-71.
8. Канцуров О.О. Удосконалення методології оцінки ефективності управління підприємствами державного сектору економіки / О.О. Канцуров, О.С. Білоусова // Фінанси України. – 2006. – №9. – С. 143-151.
9. Косянчук Т.Ф. Результативність діяльності підприємства та її діагностика. [Текст] / Т.Ф. Косянчук, Ю.Г. Галкіна. – Вісник Хмельницького національного університету, 2009. - № 3. – Т. 1. – С. 121-124.
10. Макаренко О.І. Критерії економічної ефективності роботи підприємства в умовах антикризового управління / О.І. Макаренко // Актуальні проблеми економіки. - 2006. – №7. – С. 121-125.
11. Маркіна І.А. Методологічні питання ефективності управління / І.А. Маркіна // Фінанси України. – 2000. - №6. - С. 24-32.
12. Прядко В.В.. Економічна ефективність виробництва: проблеми теорії та методології управління / В.В. Прядко // НАН України; Рада по вивченню продуктивних сил України. – К. : Наукова думка, 2003. – 282с.
13. Сич. Є.М. Діагностика ефективності діяльності підприємства / Є.М. Сич, Т.В. Хотько // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури: Збірник наукових праць. – Випуск 34. – Київ: НАУ, 2012. – 182 с.
14. Турило А.М. Оцінка результативності ефективності продуктивності і збитковості підприємства. [Текст] Монографія. / А.М. Турило, А.А. Турило - Кривий Ріг: Етюд - Сервіс, 2010. - 196 с.
15. Фролова Л.В. Ефективність управління фінансовими результатами торговельних підприємств: монографія / Л.В. Фролова, Л.В. Семерунь. – Донецьк: Вид - во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2011. – 187 с.
16. Якимчук Т.В. Соціально-економічна ефективність підприємства та її значення в сучасних умовах [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_gum/Vzhdtu_econ/2011_2_2/41.pdf
17. Загорна Т.О. Економічна діагностика: навч. посіб. / Т.О. Загорна. – К.: Центр навч. літ-ри, 2007. – 400 с.
18. Бланк И.А. Словарь-справочник финансового менеджера. [Текст] / И.А. Бланк. - Киев: Ника-Центр, 1998. – 481 с.
19. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1 / Редкол.: ... С.В. Мочерний (відп.ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 952 с.
20. Загородній А.Г. Фінансовий словник. [Текст] / Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. – К. : Т- во «Знання», КОО; Львів : Вид-во Львів. Банк. Інституту НБУ, 2002. – 567 с.
21. Герчикова И.Н. Менеджмент: учебник для вузов / И.Н. Герчикова. – 4-е изд., перероб. и доп. – М.: ЮНИТИ, 2007. – 499 с.
22. Шеремет А.Д. Методика фінансового аналізу / А.Д. Шеремет, Р.С. Сайфулін. – М.: ИНФРА, 1996. – 176 с.

Рецензент: д.е.н., професор Вахович І.М.

